

UOT 339

BAZAR İQTİSADİYYATI ŞƏRAİTİNDƏ BEYNƏLXALQ ƏLAQƏLƏRİN QLOBALLAŞMASININ BƏZİ MƏSƏLƏLƏRİ

¹MƏMMƏDOV İLQAR SƏMƏNDƏR oğlu

²TAĞİYEVA AİDƏ VALEH qızı

Sumqayıt Dövlət Universiteti, 1-dosent, 2-baş laborant

e-mail:aidatagiyeva02@gmail.com

Açar sözlər: qloballaşma, əmtəə, informasiya, texnologiya, kapital, resurslar, təbii ehtiyatlar, transmilli korporasiya

Qloballaşma prosesinin neqativ cəhətlərinə – daxili bazara davamlı dempinq təzahürlərinin güclənməsi nəticəsində yerli əmtəə istehsalçılarının çoxsaylı çətinliklərə məruz qalması, Elmi-Texniki Tərəqqinin ən yeni nailiyyətlərinin istehsalda tətbiqi nəticəsində iş yerlərinin itirilməsi, əhalinin gəlirlərinin səviyyəsi arasındakı təbəqələşmənin güclənməsi və sair amillər aid edilir.

Qloballaşma prosesi mahiyyət etibarilə əmtəə, xidmətlərin, işçi qüvvəsinin informasiya, texnologiya və kapital resurslarının maneəsiz hərəkəti, iqtisadi sərhədlərin və fəaliyyət zonalarının liberallaşdırılması, təbii ehtiyatlardan istifadənin azad bazar konyukturuna tabe etdirilməsi ilə səciyyələnən tədbirlərin məcmusu kimi dəyərləndirilir. Araşdırmalar göstərir ki, qloballaşma prosesinin daha geniş coğrafi əraziləri əhatə etməsində önəmli rolu qlobal strukturlar oynayır. Xüsusilə, əsrlərin qovşağında qloballaşma prosesinin daşıyıcısı kimi, qlobal müəssisələr, başqa sözlə, transmilli korporasiyalar əhəmiyyətli rola malikdir.

Qloballaşma prosesinin beynəlxalq iqtisadi və təsərrüfat münasibətləri sferasında daha genişmiqyaslı rola malik olması, onun siyasi proseslərlə sıx əlaqəsilə şərtlənir. Analitiklərin araşdırılmalarından belə nəticəyə gəlmək olar ki, qloballaşma kifayət qədər uzunmüddətli tarixi prosesi əhatə etsə də, onun daha güclü sürət alması XXI əsrin zaman etibarilə sonlarına təsadüf edir. Belə ki, XXI əsrin son onilliyində cəmiyyətdə baş verən geosiyasi dəyişikliklər dünya sosialist düşərgəsinin dağılmasına, nəticədə, postsovet və postsosialist məkanında yerləşən regionların açıq satış bazarlarına və sərbəst iqtisadi zonalar çevrilməsinə gətirib çıxarmışdır. Dünyada baş verən geosiyasi dəyişikliklər, ilk növbədə, beynəlxalq aləmdə inkişaf etmiş dövlətlərin superiqtisadi güc mərkəzlərinə çevrilməsilə nəticələnmişdir. Təhlil göstərir ki, qloballaşma prosesinin siyasi motivləri bütün dövrlərdə mübaliğəsiz olaraq iqtisadi məqsədlərə xidmət etmişdir. Əslində, bütün dövrlərdə hərbi siyasi qarşıdurmalar və ziddiyyətlər ərazi ilhaqına, təbii ehtiyatların xammal və satış bazarlarının ələ keçirilməsinə xidmət etməklə, bu və ya digər dərəcədə qloballaşma prosesinə yardımçı olmuşdur.

Qloballaşma prosesi uzunmüddətli tarixi mərhələlər keçmişdir ki, bunlara da aşağıdakılar şamil edilir:

- feodal müharibələr;
- qədim sivilizasiyaların və imperiyaların təşəkkülü və inkişafı;
- şəhərlərin, nəqliyyat və ticarət mərkəzlərinin yaranması;
- dünyanın coğrafi və iqtisadi cəhətdən bölüşdürülməsi;
- imperiyaqların dağılması;
- yeni satış bazarlarının yaranması və genişlənməsi;
- Transmilli korporasiyaların inkişafı;
- İnternet texnologiyalarının inkişafı.

Qloballaşma prosesinə qərb iqtisadçıları tərəfindən müxtəlif aspektlərdə yanaşılır. Bir sıra iqtisadçılar qloballaşma prosesini, xüsusilə, müsbət məqamlarını önə çəkərək, xarici ticarətin həcmının artmasını, əmtəə və kapital dövriyyəsinin genişlənməsini, eləcə də təsərrüfat əlaqələrinin genişlənməsinin beynəlxalq iqtisadi münasibətlər sisteminə təsirini yüksək qiymətləndirirlər.

Onlar belə bir arqumenti ön plana çəkirlər ki, iqtisadi əlaqələrin liberallaşması fonunda əmtəə və xidmətlərin, texnologiyaların, kapitalın, işçi qüvvəsinin və informasiyaların ölkələr arasında manesiz hərəkətin təmin olunması məhsul bolluğuna, bazarların genişlənməsinə əlverişli şərait yaradır. Digər iqtisadçılar isə qloballaşma prosesinin xüsusilə neqativ cəhətlərini vurğulamaqla onun sürətli sıçrayışının neqativ tərəflərini göstərir. Onlar belə bir arqumenti əsas götürürlər ki, qloballaşma prosesinin, xüsusilə, dempinq təzahürlərlə müşayiət olunması əksər hallarda suveren ölkələrin milli iqtisadiyyatına mənfi təsir göstərir və bu da super güclərin və ondan asılı olan ölkələrin sayının artmasına səbəb olur. Məhz bütün bunlar da dünyada anti-qlobalist hərəkatının güclənməsilə müşayiət olunur. Bu hərəkatın nümayəndələri bu və ya digər beynəlxalq təşkilatlar və dövlətlərin istəyilə liberallaşmanın ifrat səviyyəyə çatmasını qloballaşmanın mənfi təzahürləri kimi dəyərləndirirlər. Lakin nəzərə almaq lazımdır ki, hər bir inkişaf etmiş ölkə iqtisadiyyatının bütövlükdə liberallaşmasının tərəfdarı deyil. Baxmayaraq ki, bu amillər Ümumdünya Ticarət Təşkilatı prinsiplərinə ziddir, həmin ölkələr, xüsusən də, ABŞ və Avropa Birliyi ölkələri öz milli maraqlarını qorumaqdadırlar. Araşdırmalar göstərir ki, 60-70-ci illərlə müqayisədə sonrakı dövrdə iqtisadiyyatda dövlətin rolu nəzərəcarpacaq dərəcədə yüksəlmiş, ABŞ-da özəlləşmənin sürəti aşağı düşmüş, liberallaşmanın tempi ləngimişdir.

Hazırda qloballaşma ilə bağlı dünyada iki qütbləşmə mövcuddur. Bunlardan birincisi dünyada qloballaşma ideyasının tərəfdarları, ikincilər isə antiqloballaşma cəbhəsində birləşənlərdir. Antiqloballaşma tərəfdarlarının əksəriyyəti qloballaşmanın, xüsusilə, kommunikasiya sisteminin inkişafı ilə əlaqədar olan beynəlxalq əlaqələrin liberallaşdırılmasının əleyhinə deyillər. Lakin onlar əmtəə və xidmətlər bazarına sərbəst daxilolmanı təmin edən, eyni zamanda dövlət tərəfindən yerli əmtəə istehsalçılarına zəruri hallarda maliyyə dəstəyini nəzərdə tutan təmərəküzləşmə prosesinə üstünlük verirlər.

Artıq mübaligəsiz qeyd etmək olar ki, XX əsrin sonlarından və XXI əsrin başlanğıcından etibarən qloballaşma prosesi kiçikliyindən və böyüklüyündən asılı olmayaraq, bütün ölkələrin ictimai-siyasi və sosial-iqtisadi həyatlarına sürətlə müdaxilə edə bilmişdir. Doğrudur, bu prosesdən hansı ölkələrin iqtisadi səmərə əldə edəcəyi tamamilə başqa bir problemin mövzudur, lakin bununla belə, qloballaşmanın hazır məhsullarının, eləcə də elm tutumlu məhsulların ixracı ilə ixtisaslaşmış ölkələrin səmərə əldə edəcəyi şübhəsizdir. Təbiidir ki, iqtisadiyyatı beynəlxalq bazar konyunkturundan asılı olan ölkənin strateji baxımdan zərərlə üzləşəcəyi də istisna olunmur. Azərbaycan Respublikası dövlət müstəqilliyi əldə etdikdən sonra beynəlxalq münasibətlər sisteminə inteqrasiya olunmaqdadır və bu istiqamətdə hüquqi və iqtisadi transformasiya tədbirləri həyata keçirilmişdir. Transformasiya prosesinin, ilkin dövlətlərində həyata keçirilən iqtisadi islahatlar daha çox keçmiş mərkəzləşdirilmə sisteminin dağılmasına və iqtisadiyyatın bazar münasibətlərinin tələblərinə uyğun adaptasiya edilməsinə istiqamətləndirilmişdir. Bu mərhələdə əsas diqqət iqtisadi qanunvericiliyin formalaşdırılmasına, mülkiyyətin özəlləşdirilməsinə, inhisarçılıq sisteminin dağılmasına yönəldilmişdir.

İqtisadi qanunvericiliyin mühüm tərkib hissəsi kimi daxili bazarda rəqabətin qorunması, qanunsuz inhisar fəaliyyətinin, haqsız rəqabətin və haqsız reklamın qarşısının alınması, məhdudlaşdırılması və aradan qaldırılması məqsədlə rəqabət siyasətini həyata keçirmək üçün antiinhisar və ya rəqabətin qorunması qanunvericiliyi yaradılmışdır. Təbii inhisar subyektlərinin fəaliyyətinin tənzimlənməsinin qanunvericilik bazası işlənib hazırlanmışdır. Məlum olduğu kimi, bazar iqtisadiyyatının formalaşdırılmasının əsasını rəqabətin təmin edilməsi təşkil edir. Milli iqtisadiyyatda rəqabətin qorunmasının əsas prinsipləri Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasında əks olunmuşdur.

Milli iqtisadiyyatın formalaşdığı müasir şəraitdə İqtisadi İnkişaf Nazirliyi eyni zamanda rəqabətin stimullaşdırılması və iqtisadi qanunvericiliyə əməl edilməsinə yönəldilən funksiyalarını da həyata keçirir ki, bunlara da aşağıdakılar şamil edilir:

-Azərbaycan Respublikasının “Antiinhisar fəaliyyəti haqqında”, “Təbii inhisar haqqında”, “Reklam haqqında” və “Maliyyə-sənaye qrupları haqqında” qanunlara əməl olunmasına dövlət nəzarəti;

-təsərrüfat subyektlərinin birliklərinin yaradılması, yenidən təşkili və ləğv edilməsi zamanı antiinhisar qanunvericiliyinə riayət edilməsinə dövlət nəzarəti;

-səhmlərin (payların) və sahibkarlıq fəaliyyətinin həyata keçirilməsi şərtlərini müəyyənləşdirməyə və ya onun ali idarəetmə orqanının funksiyalarını həyata keçirməyə imkan verən hüquqlarının əldə olunması zamanı təsərrüfat subyektləri arasında bağlanmış əqdlərin reallaşdırılmasında antiinhisar qanunvericiliyinə riayət edilməsinə dövlət nəzarəti;

-antiinhisar qanunvericiliyi təsərrüfat subyektlərinə özlərinin inhisar mövqeyindən sui-istifadə etməyi, təsərrüfat subyektləri arasında ayrı-seçkilik yarada biləcək fəaliyyəti, rəqabətin məhdudlaşdırılmasına səbəb olan sazişləri qadağan edir;

-antiinhisar qanunvericiliyi haqsız rəqabətin yolverilməzliyini tələb edir. “Haqsız rəqabət haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununa uyğun olaraq, haqsız rəqabətin aşağıdakı formaları müəyyən edilir;

-rəqabət aparan firmaların təsərrüfat fəaliyyətinin öyrənilməsi;

-rəqabət aparan subyektlərin təsərrüfat fəaliyyətinin nüfuzdan salınması;

-rəqabət aparan firmaların təsərrüfat fəaliyyətinə müdaxilə;

-haqsız sahibkarlıq fəaliyyəti;

-haqsız işgüzarlıq davranışı;

-istehlakçıların çəşdirilməsi.

Göstərilən qanunun tələblərinə uyğun olaraq, haqsız rəqabətin forması kimi müəyyən edilmiş həmin hərəkətlər qadağan edilir.

Beynəlxalq təsərrüfat əlaqələrinin qloballaşması şəraitində milli iqtisadiyyatın qarşısında duran ən mühüm problemlərdən biri xarici ticarət fəaliyyətinin UDT-nin prinsiplərinə uyğunlaşdırılmasıdır. Qeyd etmək lazımdır ki, dövlət müstəqilliyi əldə etdikdən sonra respublikamızın beynəlxalq iqtisadi münasibətlər sisteminə inteqrasiya olunması ilə bağlı tədbirlər həyata keçirilmişdir.

ƏDƏBİYYAT

1. Hüseynov T.Ə. Firmanın iqtisadiyyatı, Bakı: Azərənşr, 2009, 600 s.
2. Şahbazov K.A., Həsənov H.S. İdarəetmə qərarları, Bakı: İqtisad Universiteti, 2014, 176 s.
3. Abbasbəyli A., Nəcəfov E. Beynəlxalq münasibətlər nəzəriyyəsi, Bakı: Mütərcim, 2007, 208 s.

РЕЗЮМЕ

ГЛОБАЛИЗАЦИЯ НЕКОТОРЫХ ПРОБЛЕМ МЕЖДУНАРОДНЫХ ОТНОШЕНИЙ В РЫНОЧНОЙ ЭКОНОМИКЕ

Мамедов И.С. Тагиев А.В.

Ключевые слова: *Глобализация, торговля, информация, технологии, капиталресурсы, природные ресурсы, транснациональные корпорации.*

В данной статье исследуется роль международных отношений в современном мире в контексте глобализации. Автор анализирует некоторые государственные меры, предпринимаемые в области интеграции экономики Азербайджана в мировую экономику, а также рассматривает направления развития экономики Азербайджана в условиях глобализации.

SUMMARY

SOME PROBLEMS OF GLOBALIZATION OF INTERNATIONAL RELATIONS IN MARKET ECONOMY

Mammadov I.S., Taghiyeva A.V.

Key words: *globalization, commodity, information, technology, capital resources, natural resources, transnational corporations*

This paper examines the role of international relations in modern world from globalization context. Author has analysed some state measures of Azerbaijan economy for integration into world economy, too. He also takes into consideration some directions of Azerbaijan economy for its globalization.

Daxilolma tarixi:	İlkin variant	21.11.2016
	Son variant	27.09.2017